

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/231635,Dnia-Edukacji-Narodowej-nie-mozna-obchodzic-bez-pamieci.html>
27.02.2026, 22:29

Dnia Edukacji Narodowej nie można obchodzić bez pamięci

14 października obchodzimy Dzień Edukacji Narodowej. Wszystkim pracownikom oświaty życzymy radości, zdrowia i satysfakcji z codziennej pracy.

[Auschwitz](#) [Dzień Edukacji Narodowej](#) [Janusz Korczak](#) [Nauczyciele](#) [Ravensbrück](#) [Treblinka](#) [Wydawnictwo IPN](#) [Zbrodnie pomorska](#)

14.10.2025

Dnia Edukacji Narodowej nie można obchodzić bez pamięci

Pamiętajmy dziś także o pedagogach z czasów wojny.

Przedwojenni nauczyciele działający na terenie Pomorza Gdańskiego, na co dzień odpowiedzialni za przekazywanie wiedzy kolejnym pokoleniom, byli również liderami lokalnych społeczności, stanowili jego elitę. Z tego względu znaleźli się na przygotowanych przez Niemców latem 1939 r.

listach proskrypcyjnych. Zawierały one informacje o przedstawicielach „warstw przywódczych narodu polskiego” przewidzianych do eksterminacji.

Pomorskie nauczycielstwo poniosło w czasie II wojny światowej większe straty niż w jakimkolwiek innym regionie kraju. Zabity został co piąty pedagog z województwa pomorskiego.

Więcej informacji znajdziecie Państwo w publikacjach Bartosza Januszewskiego:

- [„Naukę w języku polskim trzeba całkowicie i brutalnie wytępić...”. Straty osobowe pomorskiego nauczycielstwa 1939-1945](#)
- [Pomorscy pedagodzy. Ofiary II wojny światowej](#)

Tajnego nauczania nie zaliczano do walki czynnej, ale było ono równie istotne jak akcje bezpośrednie – partyzanckie czy dywersyjne, wywiad czy propaganda. Tajna Organizacja Nauczycielska w odezwie „Do Ojców i Matek” nakreśliła program ideowy: „Państwo polskie, mimo przegranej wojny istnieje i walka o odzyskanie niepodległości trwa nadal, nikt nie jest zwolniony od wierności dla państwa i narodu, obowiązkiem wszystkich jest wychowanie całej młodzieży w idei służby i poświęcenia narodu. Ideę tę należy wszczepiać przez naukę szkolną”.

Niemcy karali zarówno prowadzących nauczanie, jak i uczniów, a także właścicieli lokali, w których odbywały się komplety – więzieniem, zsyłką do obozów koncentracyjnych lub rozstrzelaniem. Mimo to tajnym nauczaniem objęto ok. 1,5 mln dzieci, ok. 100 tys. młodzieży na poziomie szkoły średniej i wyższej. W pracę dydaktyczną zaangażowanych było kilkadziesiąt tysięcy pedagogów, którzy za tę działalność płacili często cenę najwyższą: w latach 1939-1945 życie straciło 8,5 tys. polskich nauczycieli.

Zachęcamy do lektury [„Biuletynu IPN” online lub do pobrania pliku pdf](#).

W 1942 r. miała miejsce Lehreraktion. - Akcja ta była skierowana przeciwko nauczycielom – oficerom rezerwy pracującym w szkołach powszechnych i zawodowych w okręgu radomskim. Jej autorem był Paul Fuchs, oficer SS, szef wydziału Gestapo (referat III c) komendy Sipo-SD na dystrykt radomski Generalnego Gubernatorstwa. Akcję rozpoczęto od sporządzenia w styczniu 1942 r. dwunastu list zawierających nazwiska nauczycieli – oficerów rezerwy szkół powszechnych i zawodowych. Wykazy te Fuchs w lutym rozesłał do poszczególnych placówek Sipo i SD w celu przeprowadzenia skoordynowanej akcji w momencie ustalonym przez komendanta w Radomiu. Termin aresztowań ustalono na 4 czerwca 1942 r. Łącznie na obszarze okręgu radomskiego miało być ujętych 317 osób; zatrzymano 247; z tej liczby 4 czerwca 1942 r. zwolniono 13 osób. Dwa dni później przewieziono do KL Auschwitz 183 nauczycieli; do dalszych przesłuchań pozostawiono 51 osób, a jedną zastrzelono w czasie ucieczki - przypomina Krzysztof Kiereś w wywiadzie pt. „Dnia Edukacji Narodowej nie można obchodzić bez pamięci”.

Zachęcamy do lektury: [Dnia Edukacji Narodowej nie można obchodzić bez pamięci](#)

Niewątpliwie sporej odwagi wymagało od więźniarek prowadzenie tajnego nauczania. Prym wiodły w tej kwestii harcerki, wśród których nie brakowało nauczycielek. Jedną z nich była Urszula Wińska. Jej pierwsze zetknięcie z obozem było dla niej niezwykle bolesne. Ogolenie głowy, trzy doby spędzone w podziemiach bunkra mocno odbiły się na jej stanie psychicznym.

Utraciła umiejętność logicznego myślenia, rozpoczęte zdanie urywała w połowie, jakby nagle myśl gdzieś uciekała i brakowało słów, aby wypowiedź doprowadzić do końca. Szansą na wyjście z tej traumy było podjęcie zadania nauczania młodych dziewcząt, które z taką właśnie prośbą do niej się zwróciły. „Trudno mi było przygotować się do tej pierwszej lekcji w obozie - wspominała po latach - ryk syreny uświadomił mi, że noc się skończyła, a ja nie wiedziałam, co mam mówić. Ale gdy stanęłam przed grupką uczennic, coś się we mnie przełamało - poczułam się nauczycielką, świadomą swoich czynności, swojej odpowiedzialności [...]. To mnie uratowało. Byłam potrzebna i mogłam działać” - czytamy w publikacji dr. hab. Zbigniewa Stanucha „Ravensbrück. Historia nie do zapomnienia. Perspektywa polska”.

Zachęcamy do pobrania: [Ravensbrück. Historia nie do zapomnienia. Perspektywa polska](#)

Pamiętajmy dziś również o Januszu Korczaku. - Dziś powszechna wiedza dotycząca Korczaka często ogranicza się jedynie do pamięci o ostatnich latach jego życia spędzonych w warszawskim getcie i heroicznym marszu wraz z wychowankami i współpracownikami na Umschlagplatz rankiem 5 sierpnia 1942 r. Obraz ten, nad wyraz dramatyczny i jednocześnie poruszający do głębi, przesłania jednak niesprawiedliwie 63 (lub 64) lata życia i pracy. To, że Janusz Korczak nie opuścił dzieci wywożonych przez Niemców do Treblinki, było przecież nieuchronną konsekwencją wcześniejszych wyborów i postanowień, które realizował przez lata w codziennej praktyce wychowawczej i przez różnorodne twórcze aktywności. Jego życie - które jeśli jest rozumiane jako systematyczne planowanie działań, wysiłek ich urzeczywistniania i sukcesy na wielu polach - może inspirować i współcześnie. Korczak pomnik onieśmiela, Korczak człowiek z krwi i kości jest dużo bardziej przyjazny - pisze w broszurze Agnieszka Witkowska-Krych.

Zachęcamy do pobrania: [Janusz Korczak \(1878 \[1879\]-1942\)](#)

[Poprzedni Strona](#)

[Następny Strona](#)

Centrala

Polecamy